

policy Ukraine are acts of judicial bodies – decisions of the Constitutional Court of Ukraine and resolutions of the Supreme Court of Ukraine.

Keywords: forms of penal policy, sources of penal policy, regulations, international standards for treatment of prisoners.

Наконечна І.М.

ЗАКОНОДАВЧІ КОНСТРУКЦІЇ КВАЛІФІКУЮЧИХ ОЗНАК ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСОБИ (РОЗДІЛИ II-V ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

УДК 343.2

Дослідження правової природи кваліфікуючих ознак, їх аналіз та систематизація мають важливе значення для вдосконалення законотворчої діяльності та правозастосовної практики на сучасному етапі розвитку кримінального законодавства. Нагадаємо, що у розділах II-V Особливої частини, де передбачені злочини проти особи, близько 66% статей містять одну чи декілька кваліфікуючих ознак. Всього таких ознак за нашими підрахунками є 74. З них 46 законодавець використав тільки один раз. Це, наприклад, «способом, небезпечним для життя багатьох осіб» (ст. 115 КК України – умисне вбивство), «способом, що має характер особливо мучення» (ст. 121 КК України – умисне тяжке тілесне ушкодження), «членом організованої групи» (ст. 129 КК України – погроза вбивством) і т.д. Інші використовуються частіше. Зокрема, «групою осіб» (4 рази), «спричинення смерті потерпілого» (6 разів), «повторно» (9 разів), «службовою особою» (12 разів) та інші. Не виникає сумнівів з приводу того, що така різноманітність в значній мірі обтяжує законодавчі конструкції статей, які містять кваліфікуючі ознаки. Необхідним є спрощення змісту таких ознак, а також перегляд основних принципів їх побудови та розміщення в системі кримінально-правових норм.

У різні періоди розвитку кримінально-правової науки проблемі визначення кваліфікуючих ознак та конструювання кваліфікованих (особливо кваліфікованих) складів злочинів приділяли

увагу такі відомі науковці, як О.В. Барков, О.В. Васильєвський, М.М. Каплін, І.Я. Козаченко, П.В. Коробов, Т.О. Костарева, Г.О. Крігер, С.Є. Кротов, Л.Л. Кругліков, А.А. Тер-Акопов, В.І. Ткаченко та інші. Серед вітчизняних представників кримінально-правової науки інституту кваліфікуючих ознак присвятили свої дослідження Н.О. Гуторова, О.В. Ільїна, Е.М. Кісілюк, О.К. Марін, С.А. Миرونюк, Л.В. Павлик та інші. Однак на сьогодні доводиться констатувати відсутність єдиних підходів для визначення сутності кваліфікуючих ознак, а також єдиних правил їх формулювання при утворенні кримінально-правових норм. Саме тому ми ставимо перед собою мету акцентувати увагу на деяких термінологічних проблемах, що виникають при формуванні кримінально-правових норм з кваліфікуючими (особливо кваліфікуючими) ознаками, а також спробуємо визначити шляхи їх вирішення та вдосконалення понятійного апарату.

Як вже зазначалося вище, таке широке використання кваліфікуючих ознак у кримінальному законі вимагає їх оптимального, чіткого і однозначного законодавчого закріплення. У першу чергу, законодавчі конструкції з кваліфікуючими ознаками повинні бути уніфіковані. На наш погляд, найбільш прийнятним з цієї метою є використання мовних зворотів типу «ті самі дії», «те саме діяння», «діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті» і т.п. Такий прийом вітається і в науковій літературі. Зокрема, Л.Л. Кругліков вважає його лаконічним, економним і логічним [1, с. 191].

У розділах II-V Особливої частини КК України при формулюванні кваліфікованих (особливо кваліфікованих) складів злочинів проти особи, вітчизняний законодавець користується такими мовними зворотами, як «ті самі дії», «ті самі діяння», «те саме діяння», «діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті», «дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті». Як бачимо, перелік таких формул є різноманітним. Однак викликає сумніви доцільність такого різноманіття. Перш за все, незрозуміло, чому окремо використовуються звороти «ті самі діяння» і «те саме діяння». Здавалось би таке формулювання є виправданим, оскільки воно констатує, що злочинна поведінка,

яка містить ознаки основного складу злочину, описаного в ч. 1 конкретної статті Особливої частини, передбачає або одне, або декілька діянь. Однак, якщо проаналізувати окремі статті, норми яких сформульовані подібним чином, то виявиться, що це правило тут не дотримується. Наприклад, ч. 1 ст. 120 КК України передбачає ознаки основного складу доведення до самогубства. Об'єктивна сторона цього злочину характеризується діянням, що може проявлятися в таких формах: жорстоке поводження з особою, шантаж, примус до протиправних дій чи систематичне приниження її людської гідності. При цьому діяння може містити як одну з вказаних форм, так і їх сукупність. Тому незрозуміло, чому при формулюванні кваліфікованих складів в ч. 2 цієї статті законодавець використовує зворот «те саме діяння». Подібна ситуація спостерігається і в ст.ст. 140, 153, 164 КК України.

На наш погляд, недоречним є також вживання при утворенні кваліфікованих складів злочинів словосполучення «дії, передбачені частиною першою цієї статті» в статтях, які складаються з двох частин, перша з яких передбачає основний склад злочину, а друга – кваліфіковані, як це має місце, наприклад, у ст. 142 КК України (незаконне проведення дослідів над людиною). У цьому випадку доцільніше було б обмежитися зворотом типу «те саме діяння», який без сумніву є більш економним.

Сумнівними також, на наш погляд, є мотиви використання в даному контексті термінів «дія» і «діяння». Якщо діяння, що є ознакою основного складу конкретного злочину, має форму виключно активної поведінки суб'єкта, як це є, наприклад, у статтях 127 (катування), 147 (захоплення заручників), то вживання звороту «ті самі дії» є виправданим. Але у тих складах, де діяння може мати як форму дії, так і бездіяльності (наприклад, у статтях 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження), 135 (залишення в небезпеці), використання подібного терміну є неприпустимим.

Водночас не можна не погодитися з М.М. Каплінім, який вважав використання в даному контексті терміну «діяння» недоречним [2, с. 66-67]. На думку автора, діяння вказує на ознаку об'єктивної сторони злочину – поведінку особи. Але склад злочину характеризується ще й іншими обов'язковими ознаками. На-

приклад, обов'язковими ознаками основного складу доведення до самогубства, що передбачені в ч. 1 ст. 120 ККУ, є не тільки діяння, але й наслідки у вигляді самогубства чи замаху на самогубство (матеріальний склад злочину). Тому логічним є запитання: чому ж тоді при формулюванні кваліфікованих складів у ч. 2 цієї статті вживається зворот «те саме діяння»? Якщо кваліфікований склад разом з кваліфікуючими містить всі ознаки основного складу, то чому законодавець вказує тільки на діяння? Подібна ситуація має місце і в статтях 131, 140 КК України.

Для уникнення таких нормативних непорозумінь М.М. Каплін слушно, на наш погляд, пропонує при утворенні кваліфікованих (особливо кваліфікованих) складів використовувати формули «той самий злочин» або «злочин, передбачений частиною першою або другою (третьою і т.д.) цієї статті». Ми вважаємо, що такі мовні звороти можливі в тих нормах, які містять склад злочину, що передбачає одну форму діяння. Однак там, де ознаками складу злочину є декілька форм діяння, ми б запропонували користуватися формулами «ті самі злочини» або «злочини, передбачені частиною першою або другою (третьою і т.д.) цієї статті».

Недоліком при формулюванні кваліфікованих (особливо кваліфікованих) складів ми вважаємо також повторювання назв та ознак основних складів злочинів. У розділах II-V Особливої частини КК України такий прийом укладення кримінально-правових норм спостерігається у п'ятьох статтях. І тільки в одному випадку (ст. 152 КК України – згвалтування) назва злочину, яка повторюється в частинах статті, що передбачають кваліфіковані (особливо кваліфіковані) склади, містить одне слово, а у всіх інших – це словосполучення. З нашої точки зору такі підходи в правотворчості значно обтяжують кримінальний закон, що ніяк не служить його уніфікації.

Якщо посилання на основний склад шляхом назви злочину у вигляді одного слова ще можна вважати «економним» [3, с. 289], то повторювання ознак основного складу злочину в нормах, де вказані кваліфікуючі ознаки, є неприпустимим. У чинному КК України, а саме, в розділах II-V Особливої частини випадків, коли б норми з кваліфікуючими ознаками повторно дублювали ознаки

основних складів, не спостерігається. Однак ми не можемо залишити поза увагою ст. 158 КК України, попередня редакція якої, на наш погляд, повинна служити антизразком для законодавця. Насамперед вражала її надзвичайна громіздкість: вісім з 12-ти частин передбачали основні склади злочинів, три частини містили кваліфіковані (особливо кваліфіковані) склади, а в одній частині вказувалися і кваліфікуючі ознаки, і ще один окремий основний склад. Однак це ще не всі «чесноти» цієї норми. У двох її частинах, де були розміщені кваліфікуючі ознаки, замість традиційного «ті самі діяння», чомусь слово в слово дублювалися ознаки основних складів. Якщо врахувати те, що кожний з цих основних складів формулювався за допомогою близько 30-ти слів, то цілком логічно є констатація абсолютного нехтування законодавцем елементарними прийомами юридичної техніки. У вітчизняному кримінальному законодавстві, як радянської доби, так і на сучасному етапі розвитку годі знайти ще одну таку норму, текст якої був би більш складним і заплутанішим. Складається враження, що законодавець, порушуючи всі правила, навмисно сформулював її, щоб показати, як не можна робити. Тому нами позитивно сприймається той факт, що в жовтні 2014 року ст. 158 КК України була викладена в новій редакції. На сьогодні з чотирьох її частин три містять основні склади, а четверта – кваліфіковані. При цьому, подаючи перелік кваліфікуючих ознак, законодавець вже уникає повторювання ознак основних складів, а використовує традиційний мовний зворот «дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті». Звичайно, нова редакція ст. 158 КК України не є зразковою, однак вона в значній мірі уніфікує законодавчі конструкції, що полегшує її застосування.

Ще одним недоліком при формулюванні кваліфікуючих ознак ми вважаємо відсутність їх індексації. Єдиним виключенням є ст. 115 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за умисне вбивство. Вітчизняний законодавець обмежився тільки індексацією частин статей, чого, звичайно, не достатньо для полегшення процесу кваліфікації. Як ми знаємо, частини статей пронумеровані арабськими цифрами. І ті з них, в яких сформульовані кваліфіковані (особливо кваліфіковані) склади, міс-

тять, як правило, стійкі співвідношення кваліфікуючих ознак. Та на наше глибоке переконання, кожна кваліфікуюча ознака також повинна бути проіндексована, як це зроблено, наприклад, в російському кримінальному законодавстві. Звичайно, в тих випадках, коли частина статті передбачає тільки одну кваліфікуючу ознаку, така індексація є недоречною. Однак якщо кваліфікуючих ознак є дві чи більше, використання цифрових чи буквених індексів для їх позначення є, на наш погляд, необхідним. Така необхідність широко підтримується і в науковій літературі. Зокрема, Л.Л. Кругліков переконаний, що це не є пустою формальністю, а відіграє важливу роль для правильного визначення ступеня суспільної небезпеки вчиненого і для призначення законного і справедливого покарання. Адже фіналом кримінально-правової оцінки стає вказівка не тільки на статтю та її частину, але і на конкретні кваліфікуючі ознаки, які в результаті набувають свого «обличчя» [1, с. 193]. Т.О. Костарева вважає, що відсутність буквеного позначення кваліфікуючих ознак не дає можливості точно кваліфікувати скоєне в процесі правозастосування [3, с. 294]. Адже при виведенні формули кваліфікації необхідним є чітке посилання на частину і номер конкретної статті. Однак якщо частина статті передбачає декілька кваліфікуючих ознак, то незалежно від того, яка саме ознака буде інкримінуватися при вчиненні злочину, кваліфікація буде відбуватися однаково. У свою чергу М.М. Каплін пропонує законодавцю не допускати використання одного пункту для опису декількох кваліфікуючих ознак в диспозиції [2, с. 67], як це має місце в п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України.

У процесі формування кримінально-правових норм законодавець повинен уніфікувати й самі кваліфікуючі ознаки, а не лише мовні зврати, якими вони супроводжується.

Як ми знаємо, ч. 4 ст. 67 КК України забороняє подвійне врахування однакових обставин, які є кваліфікуючими ознаками відповідного складу злочину, і таких, що обтяжують покарання. Однак для уникнення будь-яких непорозумінь та неточностей при застосуванні кримінально-правових норм обов'язковою є уніфікація юридичних конструкцій, що використовуються при формулюванні однакових за змістом обтяжуючих обставин та

кваліфікуючих ознак. Таку ж точку зору підтримує і Є.В. Благов. Автор переконаний, що непохитність принципу заборони подвійного врахування обтяжуючих обставин буде забезпечено тільки в результаті уточнення їх формулювань [4, с. 12].

На наш погляд, однаковий зміст таких ознак та обставин не є достатньою підставою для визнання їх аналогічними. Вони повинні бути однаковими не тільки за змістом, але й за філологічними конструкціями. Тільки тоді це унеможливить порушення принципу призначення справедливого покарання за злочин при врахуванні обтяжуючих обставин. Однак вітчизняний законодавець далеко не завжди дотримується правил юридичної техніки при формулюванні кримінально-правових норм, що створює загрозу двоякого їх тлумачення та неправильного застосування. Наприклад, така обтяжуюча обставина, як вчинення злочину з особливою жорстокістю (п. 10 ч. 1 ст. 67 КК України), є аналогічною за змістом такій кваліфікуючій ознаці умисного тяжкого тілесного ушкодження, як вчинення його способом, що має характер особливого мучення (ч. 2 ст. 121 КК України), а також кваліфікуючій ознаці побоїв – якщо вони мають характер мордування (ч. 2 ст. 126 КК України). Не викликає сумнівів те, що ці кваліфікуючі ознаки вказують на спосіб вчинення злочинів і за змістом відповідають обтяжуючій обставині – вчинення злочину з особливою жорстокістю. Однак через абсолютно різні мовні звороти, які використовує законодавець при їх нормативному закріпленні, цілком імовірно є можливість їх подвійного врахування судом при кваліфікації вчиненого та призначенні покарання. У цьому випадку норма Загальної частини КК України, на наш погляд, є більш уніфікованою, а формулювання вказаних кваліфікуючих ознак потребує філологічного доопрацювання.

Подібні проблеми мають місце і в інших випадках. Зокрема, такій обтяжуючій обставині, як вчинення злочину загалом небезпечним способом (п. 12 ч. 1 ст. 67 КК України), відповідає кваліфікуюча ознака умисного вбивства – вчинення його способом, небезпечним для життя багатьох осіб. Виникає справедливе запитання: чому законодавець при формулюванні кваліфікуючої ознаки не використав мовну конструкцію, аналогічну обтяжуючій обставині?

Враховуючи вище викладене, ми вважаємо за необхідне визначити загальні правила законодавчої техніки при формулювання кримінально-правових норм з кваліфікуючими ознаками, які, на наш погляд, повинні стати обов'язковими для вітчизняного законодавця. По-перше, законодавчі конструкції з кваліфікуючими ознаками повинні бути уніфіковані. Необхідним є вживання таких термінів, які мали б максимально чіткі і стислі форми. По-друге, необхідною є цифрова чи буквена індексація всіх кваліфікуючих ознак. При чому проіндексована повинна бути кожна кваліфікуюча ознака, а не їх співвідношення. По-третє, неприпустимим є використання розпливчатих понять і термінів при їх формулюванні, що аж ніяк не сприяє їх правильному застосуванню.

1. Л.Л. Кругликов, А.В. Васильевский. *Дифференциация ответственности в уголовном праве* / Л.Л. Кругликов, А.В. Васильевский. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 300с.
2. Каплин М.Н. *Дифференциация уголовной ответственности за преступления против жизни и здоровья: дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: 12.00.08* / Михаил Николаевич Каплин. – Ярославль, 2003. – 187 с.
3. Лесниевски-Костарева Т.А. *Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика* / Т.А. Лесниевски-Костарева [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: НОРМА, 2000. – 400 с.
4. Благов Е. *О назначении наказания при наличииотягчающих обстоятельств* / Е. Благов // *Уголовное право – 2008.* – № 3. – С. 9-13.

Наконечна І.М. Законодавчі конструкції кваліфікуючих ознак злочинів проти особи (Розділи II-V Особливої частини Кримінального кодексу України)

Досліджено деякі термінологічні проблеми формулювання кваліфікуючих ознак складів злочинів проти особи. Запропоновано загальні правила законодавчої техніки при утворенні кримінально-правових норм з такими ознаками.

Ключові слова: кваліфікуючі ознаки, кримінально-правова норма, законодавча техніка, уніфікація, мовні звороти, індексація.

Наконечная И.Н. Законодательные конструкции квалифицирующих признаков преступлений против личности (Разделы II-V Особенной части Уголовного кодекса Украины)

Исследованы некоторые терминологические проблемы формулировки квалифицирующих признаков составов преступлений против личности. Предложены общие правила законодательной техники при образовании уголовно-правовых норм с такими признаками.

Ключевые слова: квалифицирующие признаки, уголовно-правовая норма, законодательная техника, унификация, языковые обороты, индексация.

Nakonechna IM Legal structures of aggravating circumstances of the crimes against persons (Sections II-V of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine)

Some terminological problems in formulation of qualificatory features of essential elements of offences against the person are investigated in the article. The author says that the home legislator seldom follows the rules of juristic technique when he formulates criminal and legal norms that can cause dual meaning and wrong application. General rules of legislative technique which are used in the process of criminal and legal norms creation with qualificatory characteristics are requested. The author emphasizes the necessity of simplifying the content of such characteristics and also examining the fundamentals in the process of their creation and arrangement in the system of criminal and legal norms.

Particularly, it is recommended to unify legal constructions used in qualificatory characteristics formation. It is malapropos to repeat names and characteristics of the main elements of crime. It is also necessary to make indexing of the qualificatory characteristics in this article or in the part of the article in the Criminal Code of Ukraine. Terms which are used here must have clear and brief forms.

Keywords: aggravating circumstances, criminal law, the legislative technique, unification, of speech, indexation.

Семенюк-Трибатень А.В.

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗНИЩЕННЯ ТА ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА

УДК 343.77

Постановка проблеми. Загальновідомо, що діяльність законодавця повинна базуватись на суспільних потребах; правотворчість повинна зумовлюватись вагомими підставами і в жодному випадку не може бути довільною. Обов'язковою підставою криміналізації діянь є соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за їх вчинення. Як слушно зазначає В. К. Грищук, наукове дослідження проблем соціальної зумовленості, має дати відповідь на питання: чи доцільно забороняти певне діяння людини під загрозою покарання і якою у зв'язку з цим має бути теоретико-прикладна модель норми (норм) закону про кримінальну відповідальність? [4, с. 15-18]

Стан дослідження проблеми. Починаючи з 70-х років минулого століття, проблема соціальної зумовленості кримінальної